

Miloš Mikeln

Za celovit zgodovinski spomin

Slovenski zgodovinski spomin je na dvoje, pol na pol, pravimo, ko gre za prejšnje stoletje in predvsem drugo svetovno vojno: eni so za partizane, drugi za domobrance, preprosto rečeno. V resnici je 'pol na pol' seveda bolj reklo kot natančna oznaka, če pogledamo, kako Slovenci danes ocenjujejo prvo in drugo, partizanstvo in domobranstvo.

(Ko rečemo pol na pol, najprej v oklepaju povejmo, da je delitev pol na pol sicer res postala ob koncu dvajsetega stoletja po svetu frapantno utrjena konstanta, mislim na politično in nazorsko delitev. Pol na pol je skoraj že trdno pravilo: v Nemčiji, v Združenih državah, v Italiji, v Avstriji, nedavno v Španiji, v drugih razvitih demokracijah bo na volitvah odločilo le nekaj odstotkov volilnih glasov, ali bo naslednja štiri leta prevladala konzervativna ali liberalna usmeritev, bolj zaprta ali odprta družba, usmerjena v utrjevanje starih vrednot ali v iskanje novih, preprosto rečeno, desnica ali leвица. Zgodovinski spomin naroda ima sicer manjšo vlogo kot pri nas, manj so zagledani v preteklost in bolj v prihodnost kot mi, a vendar je tudi v vsakdanji politiki v Nemčiji odnos do nacizma relevanten faktor pri odločanju volivcev, v Italiji indiferentnost do fašizma ali spomin na odpor proti njemu, v Avstriji vprašanje, ali je bila alpska republika prva žrtev ali prvi zaveznik Hitlerja, vprašanje zamolčano in odrinjeno, ki se pri njih spodobijo pod mizo, in tako naprej.)

Raziskava Centra za raziskovanje javnega mnenja pri FDV pod naslovom Razumevanje preteklosti, izvedena spomladi 2003, kaže, da nismo prav pol na pol. Ni ravno tako, kot se misli in marsikdaj reče. Na zastavljena vprašanja ali trditve Slovenci odgovarjajo takole.

Zaradi nemške in italijanske okupacije se je slovenski narod leta 1941 znašel v smrtni nevarnosti: 78 % da – 7,3 % ne.

Komunistična revolucija je pomenila večjo nevarnost za slovenski narod kot okupacija: 24,1 % da – 46,4 % ne.

Partizani so se borili za slovenske interese: 76,3 % da – 8,2 % ne.

Domobranci so se borili za slovenske interese: 25,3 % da – 45,4 % ne.

Partizani so se borili predvsem za ustanovitev boljševiske države: 23,4 % da – 35,6 % ne.

Zaradi komunističnega nasilja je bila ustanovitev domobranske vojske nujno dejanje samoobrambe: 22,2 % da – 41,1 % ne.

Domobranstvo je bilo rezultat protikomunistične politike nekaterih voditeljev in strank: 40,1 % da – 16,5 % ne.

Boj domobranskih enot je bil izdaja lastnega naroda: 52,1 % da – 14,1 % ne.

Od ustanovitve domobranske vojske je imel največ koristi okupator: 58,1 % da – 11,5 % ne.

V domobranstvu je imela odločilno vlogo cerkev s protikomunistično politiko: 50,3 % da – 11,9 % ne.

V času druge svetovne vojne je bila partizanska vojska edina prava slovenska vojska: 65,4 % da – 12,3 % ne.

Štiri zanimive številke, ki se gibljejo zelo blizu, tako rekoč v konstanti, dokaj zanesljivo definirajo delež privrženecv domobranstva v današnji Sloveniji: domobranstvo je bilo samoobramba 22,2 %, partizani so se borili za boljševisko državo 23,4 %, komunistična revolucija večja nevarnost kot okupacija 24,1 %, domobranci so se borili za slovenske interese 25,3 %, povprečje 23,75 %. Slaba četrtnina Slovencev je torej 'na domobranski strani'. Podpora partizanstvu je 62,2-odstotna: podpora večine 45,6 %, podpora velike večine 16,6 %. Približno 14 % vprašanih se ne izjavlja za nobeno stran.

Politično in idejno zaledje obeh v medvojni državljanski spopad vpletenih strani, komunistično partijo in katoliško cerkev, ljudje ocenjujejo podobno: zelo pozitivno KP 6,2 % – KC 1,2 %, pozitivno KP 54,6 % – KC 18,8 %, negativno KP 19,8 % – KC 33,7 %, zelo negativno KP 3,2 % – KC 9,8 %. Pripomba: teh 43,5 % negativnih ocen medvojni katoliški cerkvi se nedvomno kaže tudi na današnjih vrednostnih lestvicah zaupanja, kjer je cerkev bolj pri dnu, ampak to bi bila druga tema.

Posebno poglavje je povojni poboj zajetih domobrancev. Da je bil to strahoten zločin, ocenjuje 46,1 %, velika politična

napaka 21,9 %, posledica državljanske vojne 9,4 %, kazen za izdajo naroda 5,4 %, razumljivo dejanje maščevanja 7 %, ne vem 10,2 % vprašanih. Še tu pripomba: teh 12,4 %, ki poboj razumejo kot kazen za izdajo in maščevanje, smemo imeti za 'nespravljive', ampak to bi bila že tretja tema.

Naposled, kaj storiti s to našo preteklostjo. Naj se z njo ukvarjajo zgodovinarji: 81,9 % da – 7,7 % ne. Država naj poskrbi za primerno obeležje vseh grobišč padlih in pobitih med drugo svetovno vojno in neposredno po njej: 71,8 % da – 10 % ne. Vsem padlim in pobitim Slovencem med drugo svetovno vojno in neposredno po njej moramo postaviti skupni simbolni spomenik: 63,2 % da – 18,7 % ne. Politične stranke naj nehajo vpletati teme iz vojne preteklosti v aktualne politične spopade: 54,7 % da – 4,4 % ne.

?

V središču današnjih sporov in nasprotij so nedvomno povojni poboji, predvsem poboj domobranskih vojnih ujetnikov v maju in juniju 1945. O tem smem zgoščeno ponoviti, kar sem že večkrat napisal.

“V zvezi z državljansko vojno v letih 1942–45 v ‘Ljubljanski pokrajini’ (ki je imela 336.279 prebivalcev, ta podatek svoje pove), imamo Slovenci preteklost nepospravljeno. Na obeh straneh, vpletenih v tisto vojno, preteklost ni pospravljena. Tako usodno je nepospravljena, da bistveno ovira normalno politično in družbeno življenje.

Da si ni mogla pospraviti preteklosti emigracija v Argentini, je pač razumljivo, ob njeni grenki usodi, in enako velja za domobranske družine tu. Kdaj bodo mogli oni zbrati voljo in moč, da se soočijo z vso resnico preteklosti in da potlej to resnico sprejmejo ... A tudi z vidika Osvobodilne fronte in njenih naslednikov je preteklost nepospravljena. V dobi tako imenovanega liberalizma 1964–71 so bili storjeni koraki v dobro smer v tem pogledu, vendar jih je protireformni politični udar 1971/72 ustavil. Kocbekov zapozneli poskus 1975 je sredi tako imenovanega svinčenega desetletja moral propasti. V osemdesetih letih pa med dediči OF deloma ni bilo nove volje, predvsem pa ni bilo moči še za to.

Spopad najprej z domačimi ‘zdravimi silami’, nato z nacionalboljševiki v Beogradu, potem pa izstop iz ZKJ, odločitev za večstrankarstvo, zakonska osnova za slovensko samostojnost in za politični pluralizem ter večstrankarske volitve –

v osemdesetih letih torej, ko je bila zadnja priložnost, da prejšnji režim obračuna tisti pomor leta 1945, reformistični dediči OF niso zmogli moči še za en hud (svoj notranji) spopad: za pospravljanje preteklosti. Je bilo že za sedanost oziroma tedanjost komaj dovolj moči. Ne opravičujem! Samo skušam ugotoviti dejstva o razmerjih sil in moči.

Umestno je vprašanje, kaj je pravosodje, takrat že samostojno, naredilo za razčiščenje tistega pomora, ko so se od 1985 naprej pojavljala pričevanja v javnosti. Recimo tako: če nekje najdejo okostje, javni tožilec začne preiskavo in ko najde krivca, sproži sodni proces – če se najde tisoče okostij, pa ne sproži ničesar? Kaj hočem reči: če bi pred leti začeli regularno sodno preiskavo, takšna pač traja več let, po njej pa proces, bi danes morebiti krivda zanj bila odmerjena, okoliščine razjasnjene in potomci ubitih bi imeli zadoščenje.

Partizanskih borcev grobovi so seveda visoko nad vsako krivdo za tisti pomor. Zato smo tudi njim dolžni ugotoviti, kar se še ugotoviti da. In seveda urediti in označiti vsa grobišča pobitih domobrancev, izstaviti mrliške liste, opraviti vse drugo, kar bi dolgotrajna preiskava in proces proti krivcem pomora prinesla na dan. To je dolg pobitim domobrancem, a to je tudi dolg do partizanskih grobov v hostah. Da se krivda za pomor pripiše tistim, ki so ga zagrešili. In sname s slovenskega partizanstva ali kar vse slovenske levece počez, za tedaj, za zdaj in za vso prihodnost.

Seveda pa zaradi tega ni treba pozabiti, kaj se je še drugega zgodilo leta 1945:

1. Zmaga svetovne koalicije nad nemškim nacizmom in italijanskim fašizmom. Ki sta se na Štajerskem, Gorenjskem, Primorskem in Koroškem namenila zatreti Slovence kot narod, med Ljubljano in Rakekom pa bi ostali nekakšna narodna manjšina, kar ni kaka rdeča propaganda, temveč dokazano in dokumentirano: nemški načrt o izselitvi 280.000 Štajercev in Gorenjcev ter asimilaciji ostalih v Vindišarje (zakaj so potlej res izselili "samo" nekaj nad 60.000 ljudi, je druga zgodba), le 336.279 prebivalcem Provinzie di Lubiana je bilo dovoljeno ostati Slovenci v šoli, knjigi, časopisu in cerkvi.

2. Zmaga slovenske partizanske vojske, ki je tod vezala kar nekaj italijanskih divizij, pozneje pa precej nemških polkov in prejemale za to pomoč zavezniške komande za Sredozemlje. Vezala bi še večje nemške sile, če ne bi varovalo komunikacij pred partizani in slednje tudi preganjalo po gozdovih Slovensko domobranstvo v moči cele regularne divizije.

3. Priključitev Krasa, Brkinov, Brd, Posočja, Tolminskega, obmorskih mest, skratka, Slovenije od Logatca do morja. Ta priključitev brez gornjih dveh dejstev, propada fašizma in partizanske zmage, ne bi bila mogoča.

To so dejstva, kot je dejstvo oni pomor. Ne enega ne drugega ne more spremeniti nobena propaganda. In jih ne more preurejati nobena stranka. Niti parlament, z odloki ali resolucijami ali čimer že, o narodni spravi in podobnem, kot si nekateri naivno zamišljajo. Noben parlament namreč ne more urejati in preurejati zgodovine, pa naj se še tako trudi, strokovno, z amaterskim žarom ali z diletantskim zanosom – v čemer je naš državni zbor sicer nedvomno svetovni prvak, pravih rezultatov pa vendar ni. Lahko pa stranke, v parlamentu ali na svoje zunaj njega v svoji drugi politični dejavnosti, pomagajo pospravljati slovensko preteklost, za začetek s tem, da poskušajo postaviti stvari na svoja mesta.

Gre namreč pri tem za več zadev, za različne zadeve. Ni vse eno in isto.

Grobovi pobitih domobrancev ne smejo ostati brezimeno brezno, temveč spoštljivo vojaško grobišče, kakor vsak skupni vojaški grob, ki mu je za nagrobnik velik spomenik ali 'ruska' kapela ali cerkev, kakor kje. To je stvar pietete, človečnosti, in jo je treba opraviti na tej ravni. K temu in k spoštljivi izdaji mrliških listov itn. lahko odločilno pripomore oblast, parlament in vlada.

Drugo, presoja velikega toka narodove usode v tistih časih je stvar zgodovine. Ona bo pregledovala, kako in zakaj je slovensko (in jugoslovansko) partizanstvo izkoristilo svoj položaj zavezniške vojske v protihitlerjevski koaliciji tudi za socialno revolucijo v domači deželi. Kako je partizanska vojska ob boju z okupatorji bojevala še, včasih nehote, od lastnega vodstva ali domačih političnih nasprotnikov (ali obojih) vsiljeno, včasih hote, še državljansko vojno. In kako se je domobranska vojska, ustanovljena sicer konec maja 1941 za druge namene, bojevala izključno na strani okupatorjev in samo v državljanski vojni. Vse to je stvar zgodovine. Končano ne bo nikoli, vsaka generacija bo na novo odprla te dileme. Kakor so Francozi leta 1989 ob 200-letnici svoje revolucije na novo začeli razprave o njej, ali so res pobili 100.000 ljudi v Vendeji, o bonapartizmu in tako naprej. Domobranska kolaboracija in partizanska revolucija bosta torej stvar zgodovine.

Tretje pa je stvar sodišč, ker je kriminal: pobjoj domobrancev, ki so bili vrnjeni v domovino kot vojni ujetniki.

Celo kazenski zakonik SFR Jugoslavije je predvidel za uboj vojnega ujetnika od 10 let ječe do smrtne kazni. Tak proces bi bil seveda dolgotrajen in zelo zapleten. Vendar – če tak usoden zločin, ki zadeva tako velik del naroda, ostane neraziskan, je etos naroda pohabljen. Edino regularni sodni postopek bi dal pobitim in njihovim svojcem pravično zadoščenje, bi zbrisal s slovenskega partizanstva kolektivni madež zločinskega množičnega poboja in bi preprečil razraščanje že nastajajočega mita o Slovencih kot bratomorilskem narodu.

Še nekaj besed o tem zadnjem. Kdor ne dojame te mitične plati poboja, se kajpada lahko samo zbeگان čudi časom, ko se dovčerajšnji mirni sosede nenadoma koljejo med seboj, spodbujeni od na videz praznih public o genocidnih ali bratomorilskih ali kakršnih že narodih. Nezadoščeno prelita kri je zmajevo seme, potaknjeno v tla, koder je tekla. Iz nje v nesrečnih okoliščinah nenadoma, čez noč vzbuhnejo nepojmljiva sovraštva, navzven do drugih ljudstev in navznoter v samem narodu. Iz tega semena nastajajo fašizmi, če dozorijo še drugi pogoji zanje, mogoče že v prvi naslednji hudi narodni krizi, mogoče šele čez stoletja.

Tečejo zadnja leta, ko je še možno z regularnim sodnim postopkom, preiskavo in mogoče tudi procesom, dognati, da so za poboj krivi ti in ti ljudje, ne pa vse slovensko partizanstvo ali kar nekak slovenski bratomorilni nagon. Ali pa je nekaterim na partizanski strani seveda vsaka omemba tistega pomora odveč, nekaterim na domobranski pa tudi bolj prav, da ostane krivda za pomor nerazjasnjena in tako pripisana kar vsemu partizanstvu in vsakemu levičarstvu, za vse čase, bratomorilni mit gor ali dol? Odgovor na prvi del vprašanja je nedvomno da. Na drugi del pa, se vse bolj zdi, tudi.

O slovenskem domobranstvu danes pozabljajo ali zamolčujejo nekatere bistvene reči.

1. Leta 1941 in še kako leto po njem nikakor ni bilo gotovo, da bo Nemčija izgubila vojno. Nasprotno. Nemci so obvladovali ves kontinent razen nevtralnih Švedske in Švice, Turčije, ki je pazila, da se nikomur ne zameri, in Španije ter Portugalske, ki sta odkrito sodelovali z njimi. Še nikoli ni kaka evropska velesila tako spravila podse vse celine.

Slovenski politiki so seveda tudi videli vso Evropo pod nemškim škornjem. Pripravljani so hoteli biti na vse možnosti. Nedavni sklep vodstva SLS oziroma slovenske JRZ, da z morebitnimi okupatorji ne more biti nobenega sodelovanja,

se je zdel presežen, zastarel. Nemci jih sicer niti poslušati niso hoteli, Italijani pa toliko rajši in tako se je zdelo mogoče olajšati življenje vsaj Slovincem pod Italijani.

2. Na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem je bil položaj Slovencev jasen: Nemci so izgnali inteligenco, politike, duhovnike in tudi nacionalno zavedne kmete in delavce. Preostalo ljudstvo so razglasili za nemške podanike za vse čase in jih neusmiljeno ponemčevali. Italijani so v svoji 'Ljubljanski pokrajini' pustili vse to pri miru, Cerkev, inteligenco in podjetništvo, celo politikom so pustili določene položaje. Ko je OF začela upor, so se vsi ti, na čelu s politiki – kolaborante iz koristoljubja pustimo ob strani – sledeč načelu, da s komunisti ne more biti sodelovanja, in v strahu, da narod doživi enako obglavljenje kakor so ga izvedli Nemci, rajši kakor z Italijani sprli s komunisti v gozdovih.

Ko se je to enkrat začelo, ni bilo poti nazaj. Prestop na stran OF in proti okupatorjem bi pozneje, leta 1943 ali 1944, pomenil še večje tveganje kakor v letu 1941, ko se še ni natanko videlo, kaj iz vsega bo. Pa tudi skrajno levičarstvo OF je medtem postalo očitno, po pomladi 1942, ko so ponekod na Dolenjskem in Notranjskem partizani začeli izvajati komunistično revolucijo po vaseh. Tako se je desnica v Ljubljanski pokrajini znašla v drči, po kateri jo je neslo in iz katere ni mogla več ven. Ko so Italijane jeseni 1943 zamenjali Nemci, je bilo mogoče samo nadomestiti italijansko ležernost z nemško večjo učinkovitostjo v organizaciji domobranstva. Ki je tedaj naraslo na 12.000 mož in doseglo opazne vojaške uspehe proti partizanom zlasti zadnjo vojno zimo.

3. V zvezi z angleško izročitvijo domobrancev zadnje majske dni 1945 je treba opomniti, da so bili Angleži leta 1945 čisto nekaj drugega, kakor je mislilo domobransko vodstvo. In kakor si še danes tu kdo predstavlja. Vojna leta za Anglijo nikakor niso bila lahka. Zato leta 1945 seveda ni bil pozabljen Dunquerque in goreči London 1940, Tobruk, Bataan, hudo pomanjkanje vsa vojna leta, pa ponovno mrličji sredi Londona v eksplozijah V1 in V2 poleti 1944, nepojmljivih 23,351.000 BRT izgubljenih ladij (znameniti tip tovrne ladje Liberty: 12.000 BRT) in deset tisoči padlih mornarjev v konvojih, velike žrtve ob izkrcanju v Normandiji. Tudi Američani so živo pomnili Pearl Harbor, Corregidor, strahote na otokih Pacifika, dan D s tisoči mrtvih, nazadnje pa Ardene in Bastogne še pozimi 1944.

Sredi teh svežih spominov in živih ran pač niso našli razumevanja za neko domoljubno vojsko, ki je bila vzela nemške puške in varovala Nemcem železnice zgolj zato, ker so bili v protihitlerjevski združbi tudi komunisti in proti komunizmu so se ti možje borili na življenje in smrt, ko drugače ni šlo, pa skupaj z Nemci – to je bilo za angleško in ameriško pragmatično pamet preveč, da bi mogli (in hoteli) razumeti. Zlomiti Hitlerja je bila zapoved časa, milijonske žrtve je terjala, in potlej naj bi se ukvarjali z nemškimi kolaboranti, ki bi sicer srčno radi bili na njihovi, zavezniški strani, pa je nanoslo, da so se znašli na nasprotni? Ne, to se nas ne tiče, naj se ukvarja s tem, kdor je pristojen – in pristojen je v tem primeru Tito, ki operira v soglasju s poveljnikom za vzhodno Sredozemlje Alexandrom, kakor je sporočil v Ljubljano domobranskemu poveljstvu polkovnik Vauhnik že jeseni 1944. Hkrati sta sporočala podobna svarila Alojz Kuhar in Miha Krek. Ampak ljubljanske zbegane glave teh svaril niso razumele. Ali bi bilo kaj drugače, če bi VOS OF v letih 1941/42 ne pobila nekatere najvidnejših teh glav, Natlačena, Ehrlicha, Praprotnika – kdo ve, verjetno ne, tudi Natlačen ni bil posebna avtoriteta.

4. Pomor ima tudi svojo zrcalno plat. Izrek v pismu nekdanjega preprostega domobranca iz Avstralije, "Bog nas je obvaroval velikega greha, ko nam ni naklonil zmage," pove svoje. Naposled, 'kaj bi bilo, če bi bilo drugače,' je vedno jalovo zgodovinarstvo, zato pustimo to rajši ob strani, omenjeno pa naj le bo.

Slovensko zgodovino se bo k pomoru domobrancev poleti 1945 seveda vedno znova vračalo. Dobro izhodišče za to je zgoščeno formuliral Bogo Grafenauer poleti 1990, ko je v anketi revije Sodobnost o zgodovino napisal, da 'povojnega pomora ujetnikov brez sodnega postopka v mirnem času z ničemer ni mogoče opravičevati. Prav tako pa ni mogoče opravičevati ali za nazaj spreminjati značaja skupin, ki so jemale orožje od sovražnikov, ki so Slovence obsodili na uničenje, in so se s tem orožjem vojskovale zoper slovensko vojsko, ki se je bojevala proti sovražnikom. To je tragedija, ki jo je v boj zoper sovražnikovo nasilje vnesla tudi državljanska vojna (začeta z obeh strani). Ta tragedija je bila zapletena do konca tudi že s stališčem prvega organizatorja boja zoper sovražnika, da bo obravnaval vsak boj zoper sovražnika zunaj svoje organizacije kot izdajo: to je bilo gotovo že preseganje pravic, ki si jih je mogel lastiti. To

dvostransko tragedijo more razplesti samo poskus medsebojnega razumevanja. Sprava namreč more pomeniti v naših razmerah samo to. Obe strani imata svoj 'prav', toda nobena ga ne sme poskušati vsiliti nasprotnici kot edino in v vsem veljavno pravilo. S tem bi bili vnovič pri totalitarizmu. Te ali druge barve. Vsi so enaka nesreča'."

Pomor domobrancev je obravnaval svet za varstvo človekovih pravic septembra leta 1989 in predlagal tedanji slovenski skupščini, naj ustanovi komisijo, ki bo pomor raziskala. Nato je imel v letih 1991 in 1992 na mizi predlog javne izjave, da je o tej zadevi potrebno sprožiti regularno sodno preiskavo in proces proti krivcem pomora, vendar o njej ni bilo doseženo soglasje. Poleg pisca teh vrstic sta se za tako izjavo zelo zavzemala dr. Stanko Ojnik in dr. France Hočevar. Stanko Ojnik, duhovnik, je bil tedaj rektor mariborskega semenišča, France Hočevar, pravnik, pa je bil maja 1945 tisti partizanski polkovnik, ki je vodil pogajanja z Angleži na Koroškem o vrnitvi domobrancev iz Vetrinja.

?

V juliju 2003 je v poljskem časniku *Rzeczpospolita* Władysław Bartoszewski objavil članek z naslovom *Proti selektivnemu spominu*. Bartoszewski, letnik 1922, je bil med drugo svetovno vojno med ustanovitelji ilegalne organizacije za reševanje poljskih Judov. Bil je tudi udeleženec varšavske vstaje leta 1944. V stalinistični dobi je bil večkrat v zaporu, leta 1981 je bil interniran, po 1989 je bil veleposlanik v Avstriji in dvakrat zunanji minister.

Bartoszewski se je oglasil proti selektivnemu spominu zato, ker v Berlinu nemške izgnanske organizacije ustanavljajo 'Center proti izgnanstvom'. "Tudi Poljaki lahko ustanovimo tak center, v katerem bi bila prikazana nemško-poljska zgodovina od 1772 naprej, ko je bila Poljska prvič razdeljena, pa germanizacija, boj proti katoliški cerkvi, prepoved poljskega jezika, zaprtje poljskih šol. To niso bile epizode, temveč je zadelo življenje več generacij." Nato: "Približno petdeset do sedemdeset milijonov Evropejcev je bilo v dvajsetem stoletju zaradi porekla, nacionalne pripadnosti ali veroizpovedi preseljenih, prisiljenih v beg ali k suženjskemu delu. Tudi Poljakom ni bilo v neskaljeno veselje, da so v zameno za osem vojvodstev, v katerih so živeli stoletja in ki so bila potlej dodeljena Sovjetski zvezi, dobili področja ob Odri in

Nisi. Zaradi tega se milijoni Poljakov, približno četrtnina vsega prebivalstva, niso počutili kot zmagovalci, temveč kot poraženci druge svetovne vojne." Naposled: "Ali gre za prikrit namen, ustvariti lažno zavedanje o preteklosti pri Nemcih in v Evropi? Temu naj se v svojem lastnem interesu najpoprej zoperstavijo Nemci sami."

Na Japonskem so pred leti šele v okviru mirovnega komiteja mednarodnega PEN-a pisatelji prvič spregovorili o japonskih zločinih na Kitajskem in v drugih azijskih deželah. Sicer pa v japonski zavesti in javnem mnenju stoji Hirošima kot svetilnik zločina nad japonskim narodom, ničesar pa ne vedo, nihče jim v šolah ne pove, v nobeni zgodovini ne pišejo o štirinajstletni japonski osvajalni vojni na Kitajskem, o milijonih zverinsko pobitih Kitajcev, o masakru v Nankingu decembra 1937 in januarja 1938, ko so japonske čete s tri tedenskim ročnim delom, pač niso imeli atomske bombe, pobile 300.000 ljudi: kitajske vojne ujetnike so privezali na kole in vadili bajonetni naskok nanje, nek oficir je s svojim samurajskim mečem odsekal neko dopoldne sto kitajskih glav in zadovoljno postavil rekord – in vse to je fotografirano, japonski častniki so že tedaj radi fotografirali, pogumen Kitajec, ki so mu prinesli filme v razvijanje, pa je shranil kopije. Ko so Američani februarja 1945 osvajali Ivo Jimo, je v krvavih bitkah umrlo 8.000 marincev, japonska posadka pa je izgubila vseh 22.000 mož, tako do zadnjega, da ni ohranjenih nobenih poročil in dokumentov z njihove strani, kar je izjemen fenomen v vsej vojni zgodovini. Ko je potlej na Okinavi padlo 7.500 Američanov in 107.000 Japoncev, verjetno pa teh še 20.000 pokončanih v njihovih votlinah in bunkerjih, so Američani začeli računati: da končajo to vojno, bo spričo japonske samomorilske miselnosti padlo pol milijona Američanov in tri do štiri milijone Japoncev – pa so rajši odvrgli atomski bombi na Hirošimo in Nagasaki. Ni dvoma, da sta bombi 'prihranili' navedene milijone življenj na eni in drugi strani. To so pač računi generalnih štabov, to je obraz vojne.

V Italiji slavijo praznik fojb in izgnancev iz Istre in Slovenskega primorja, ničesar pa povprečen Italijan ne ve o petindvajsetletnem nasilju nad Slovenci in Hrvati v teh krajih, o požganih vaseh in tisočih pobitih v ofenzivah slavnih divizij Macerata, Isonzo, Cacciatori delle Alpi in Granatieri di Sardegna na Notranjskem in Dolenjskem, o Rabu, Gonarsu in drugih 'letoviščih', kot si je drznil označiti te kraje zlih

spominov predsednik rimske vlade Berlusconi. (Italija: v zvezi z združitvijo Evrope v NATO me najbolj veseli, da Italijani v morebitni prihodnji veliki vojni ne bodo mogli spet enkrat sredi vojne prestopiti na nasprotno stran. To jim pa škodoželjno privoščim. H komu bi pa prestopili? H Kitajcem ... ? ... hopla, glej no, Kitajci, ki bodo čez dvajset let najbrž najmočnejša velesila sveta ... glej si ga no, če se zapletejo v vojno z Evropo, bi Italijani lahko prestopili k njim, h Kitajcem, v Rimu so tudi tega zmožni ... Pa ni nič z mojo škodoželjno privoščljivostjo. Se opravičujem, ta odstavek bi bilo najbrž bolje izpustiti, je malo šovinističen, ampak če ga vzamemo kot satiro, recimo ... naj bo dovoljen satiričen vložek v tej krvavi zgodbi.)

Selektivni zgodovinski spomin.

?

Kako se Slovenci, razdeljeni pol na pol, upiramo selektivnemu, po Bartoszewskemu, zgodovinskemu spominu? Ali se mu sploh upiramo?

Ljubljanski nadškof po televiziji zatrdi, da tisti (nepotrebni in zares tudi nespametni) spomenik ženskim demonstracijam pred škofijo ni stal tam po pravici, kajti demonstracij v resnici sploh ni bilo, reče. Ko se potem oglasijo še žive priče demonstracij z natančnimi podatki, kdaj, kje in kako je to bilo, iz škofije ni več glasu o tem. Nadškof ostane pri svojem selektivnem spominu. Citirano zgolj kot zgled, ker ga demonstrira predstavnik ustanove, ki si lasti visoko moralno in etično avtoriteto.

Selektivnemu spominu so podvržena vsa področja duha, tudi literarna zgodovina. In pričujoča revija, na primer.

Pred tremi leti smo v Sodobnosti brali, da s knjigami "lahko vsakdo bistri in bogati svoje življenje. Prav zato bi lahko izkazovali več ponosa in znancem posredovali več veselja, ki ga imamo do mojstrov. A se zdi, da tudi na tiste domače, ki gradijo obzorja našega prostora, pozabljam. Koliko znamo šolarjem ali nasploh drug drugemu približati in prebuditi spomin na prigode, ki niso posladkane in so zato resnične in so jih v prepletu s svojo eksistenco pisali Stanko Majcen, Zorko Simčič, Lojze Kovačič, Alojz Rebula, Edvard Kocbek." Pisatelji novejših dobe, kot vidimo, prozaisti. Avtor omeni tudi naše klasike 'od Trubarja do Preglja' in tuje od Homerja do Kafke. Naše mojstrovine novejšega

časa, prejšnjega stoletja, pa so napisali Majcen, Simčič, Kovačič, Rebula in Kocbek. Nič več tudi Prežih, Kosmač in Kranjec, Bevk, Potrč, Kreft in Bor in tako naprej. Zdaj imamo druge najboljše pisatelje. Dosti dolgo so bili eni, zdaj bodo drugi. Jim bomo že pokazali, onim od prej.

Iz zgodovine seže selektivni spomin seveda tudi v selektivno zaznavanje in vrednotenje sodobnih pojavov. Ker smo pri literaturi, na primer Delova "izjemna knjižna zbirka Vrhunci stoletja", pravkar začeta. Vrhunci dvajsetega stoletja so pri Slovencih Vitomil Zupan, Drago Jančar, Brina Švigelj Merat in Marjan Rožanc. Vse štiri lahko zelo cenimo in prav radi beremo, smemo pa se vprašati, ali niso med vrhunci prejšnjega stoletja najprej recimo vsaj Cankar, Prežih, Kosmač, potlej pa tudi Zupan, Jančar, Rožanc in še kdo. Če gre za vrhunce. Če izbiramo vrhunska dela. Sicer pa v vsakdanjem literarnem obratovanju s selekcijo po merilih, ki pritičejo klanu, prednjači tako imenovana nacionalna TV: tam dolgo ni mogel na ekran, kdor ni pri Novi reviji, le za alibi kdaj pa kdaj *Pesmi štirih* in kak izrazit nevtralec. Kogar pa ni na TV, tega nasploh ni, vemo. Od nedavna tega področja sicer ne vodi več politkomisar v imenu NR, je pa zapustil dobro izšolane novinarke, da nadaljujejo njegovo prakso. Citirano kot zgled, kako je tudi sprotno kulturno produkcijo mogoče uspešno selekcionirati po enem kopitu, nekoč enem, recimo brez Stanka Majcna, danes drugem, recimo brez ... izbor po osebni izkušnji.

Posebno poglavje je izkoriščanje prirejenega ali kar popačenega zgodovinskega spomina za trenutne politične smotre. V tem imamo tudi kar nekaj lepih zgledov. Onstran Karavank skoraj polovica Korošcev voli demagoga in sleparja Jörga Haiderja, ker jim daje občutek, da junaško drži bojno črto proti Slovincem, ki se od nekdanj, vemo, hočejo polastiti lepe Koroške, na drugo stran pa proti vodenoglavemu Dunaju, ki ni nikoli razumel koroških posebnosti; to dvoje jim je dovolj, da mu dva izmed petih koroških volivcev dasta svoj glas. Na južni strani Karavank pa Janez Janša, aktualni komandant današnjih protikomunističnih odredov, ki ga vsak dan trikrat dnevno prikazujejo na javni TV, na komercialnih malo manj, ni mogel izreči treh stavkov, ne da bi se že v drugem ali vsaj v tretjem spravil nad Milana Kučana in njegove 'hudobije' v naši bližnji politični zgodovini; odkar Kučan ni več predsednik države, ni tako nevaren, Drnovšek Janšo nevtralizira z vključitvijo v spodoben debatni klub,

ampak če Kučan le malo migne na političnem prizorišču, Janša spet nameri vse topove nanj, z bojnega položaja ponarejene zgodovine slovenske demokratizacije in osamosvojitve.

Analogija po Bartoszewskem je očitna. Da ne omenjamo še srbskega totalno sprevrženega zgodovinskega spomina ali ruskega tradicionalno enookkega pogleda na kavkaška ljudstva, ko morata dva naroda živeti skupaj na isti zemlji, Srbi in Albanci, Rusi in Čečeni, a vidita svojo zgodovino in sedanost vsak le na eno oko. Kot tudi pri palestinskem gordijskem vozlu, ki bo, dokler ga ne razrešijo, vir vedno novih in vedno hujših terorističnih norosti na vseh kontinentih planeta, ker se iz njega spočenja spopad dveh civilizacij, muslimanske in zahodnjaške; ves svetovni 'boj proti terorizmu' bo zaman, dokler v Palestini ne najdejo vsaj približno pravičnega miru, obenem pa, dokler se ne bo znotraj islama našel njihov Martin Luther, ki bo Alahovim vernikom pomagal prestopiti na višjo civilizacijsko stopnjo, ko jim bo povedal, da samomorilski atentatorji ne gredo v nebesa, temveč v najgloblji pekel in da umor človeka druge vere ni zasluga, temveč enak smrtni greh, kot če ubiješ svojega najbližjega.

Sicer pa to citirano zgolj kot zgled, kako lahko zle konsekvence selektivnega zgodovinskega spomina privedejo od malih haiderjevskih in janševskih poneverb do svetovnih kriz globalnih razsežnosti.

?

Kakšne možnosti imamo Slovenci, da se iznebimo selektivnega in si pridobimo uravnovešen, celovit zgodovinski spomin?

Seveda to ne gre na naglo. Potreben je obširen tok informacij, preverjanje dejstev, zavračanje predsodkov, strokovna razprava in obenem živahna civilna družba, temeljite raziskave, ki trajajo leta, pri tem pa vselej odprte vse komunikacije v našem miselnem in duhovnem prostoru, neprestan demokratični dialog, v njem pa tudi sprotno zavračanje selektivizma in vsakega ekskluzivizma. Seveda se bo vedno našel kdo, ki te komunikacije rajši ovira kot pospešuje, in politika, vsaj v kratkovidnih strankarskih frakcijah in v posameznih vplivnih osebah, bo zmeraj nekatere glasove spodbujala, če so ji v korist, druge omejevala, če sodi, da ji utegnejo škoditi.

V vsem pa mislim, da imamo dobre možnosti, mogoče boljše kot nekateri prej omenjani sosedje. Zakaj: ker je naš

miselni in duhovni prostor razmeroma pregleden, razviden, dobro povezan. Majhnost je lahko tudi prednost. Slovenija ni kakor, no ja, ne dosti, pa vendarle večja Avstrija, kjer je Dunaj skoraj čisto drug svet kot Celovec, ni to širna Italija, kjer Kalabrež nikoli ne bo slišal za fojbe in ezule drugače kot v šovinistični paroli, če omenimo samo dva najbližja soseda.

In kaj to konkretno pomeni za pišoče ljudi, za vsakega posameznika? Pišimo. Ne molčimo, kadar kdo tvezi enostranske, selektivne, hujskaške parole ali celo izmišljotine in laži, oglasimo se. Ne počepnimo, zravnajmo se, povejmo, kar vemo, kar mislimo. In gojimo dialog na vse strani. Spoštujmo dialog. Pišimo.